

EWA WĘCŁAWOWICZ-GYURKOVICH

dr hab. inż. arch., prof. PK
Katedra Ochrony Dziedzictwa Kulturowego i Architektury Współczesnej,
Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków,
Wydział Architektury, Politechnika Krakowska
e-mail: ewa.weclawowicz-gyurkovich@pk.edu.pl

PROF. DR HAB. INŻ. ARCH. TADEUSZ PRZEMYSŁAW SZAFAER – TEORETYK ARCHITEKTURY WSPÓŁCZESNEJ

PROF. TADEUSZ PRZEMYSŁAW SZAFAER, D.SC. PH.D. ENG. ARCH.
– THEORETICIAN OF CONTEMPORARY ARCHITECTURE

STRESZCZENIE

Profesor T. Szafer był wybitnym naukowcem, uczonym, pisarzem, organizatorem licznych konferencji poświęconych polskiej architekturze współczesnej, autorem ok. 300 artykułów naukowych. Profesor Szafer był znakomitym znawcą najnowszej architektury, a jego publikacje na temat polskiej architektury po II wojnie światowej z lat 70. i 80. XX wieku zostały przytoczone na wielu konferencjach naukowych i stanowią podstawową literaturę krytyczną z tego okresu, szczególnie dzisiaj, kiedy istotna stała się kwestia ochrony polskiej architektury wzniesionej w tym okresie.

Słowa kluczowe: architektura polska po II wojnie światowej

ABSTRACT

Professor T. Szafer was an excellent academic, scholar, writer, organiser of numerous conferences devoted to the Polish contemporary architecture, author of ca. 300 scientific papers. Professor Szafer was a distinguished expert on the most recent architecture, and his publications on the Polish architecture after the World War II from the 1970s and 1980s have been cited during many scientific conferences and constitute the fundamental critical literature from that period, especially today, when the issue of the protection of the Polish architecture erected in that period has become essential.

Key words: Polish architecture after the World War II

W dniu 27 lutego 2017 roku pożegnaliśmy w Krakowie na Cmentarzu Rakowickim 97-letniego profesora T. Przemysława Szafera, który przez wiele lat związany był z Wydziałem Architektury Politechniki Krakowskiej. Byłam Jego uczennicą, asystentką, potem adiunktem w Zespole Architektury Współczesnej Instytutu Historii Architektury i Konserwacji Zabytków. Profesor był promotorem mojej pracy doktorskiej obronionej w 1990 r. pt. Nurt postmodernistyczny we współczesnej architekturze polskiej. Urodzony

w Krakowie w styczniu 1920 roku T. Przemysław Szafer należał do pokolenia „Kolumbów.” Był uczestnikiem kampanii wrześniowej i żołnierzem ZWZ-AK o pseudonimach „Korab” i „Boruta”. Studia wypadły na okres II Wojny Światowej, w latach 1943–44 studiował na tajnej Politechnice Warszawskiej potem w latach 1945–47 historię sztuki na Uniwersytecie Jagiellońskim i równoległe architekturę na świeżo utworzonym Wydziale Architektury początkowo przy Akademii Górniczo-Hutniczej.

Profesor T. Przemysław Szafer był członkiem SARP Oddziału Krakowskiego od 1949 roku i Oddziału Warszawskiego SARP od 1950 roku, a także TUP od 1951 roku. Był członkiem Polskiej Rady Architektów, na Kongresie Architektury Polskiej SARP w 2005 roku został wyróżniony dyplomem honorowym SARP za zasługi dla polskiej architektury. W latach 1965–1989 związany był z redakcją miesięcznika „Architektura”,¹ pełnił funkcję przewodniczącego Rady Redakcyjnej, a potem w latach 80. redaktora naczelnego.

Jego uwrażliwienie na przyrodę i krajobraz (od dziecka mieszkał wraz z rodzicami i rodzeństwem w krakowskim Ogrodzie Botanicznym, którego Jego ojciec był dyrektorem w latach 1918–1960) zapewne spowodowało, że w roku 1979 utworzył Polski Klub Ekologiczny i był jego pierwszym Prezesem (1979–1982 r.).

Tadeusz Przemysław był synem Władysława Szafera, rektora UJ, także w okresie okupacji niemieckiej rektora tajnego UJ, założyciela i dyrektora Zakładu Ochrony Przyrody oraz Instytutu Botaniki PAN w Krakowie, bardzo szanowanego o niespotykanym autorytecie naukowca, zaliczanego do światowych pionierów ochrony przyrody i inicjatora utworzenia w Polsce wielu Parków Narodowych (Białowieskiego, Świętokrzyskiego, Babiogórskiego, Pienińskiego, Tatrzańskiego, Ojcowskiego) oraz licznych rezerwatów i pomników przyrody.

Jako syn pierwszego przewodniczącego oddziału PAN w Krakowie i członka PAU oraz matki – również wybitnego biologa i profesora UJ swoim życiem wpisuje się w rodzinną tradycję. Tadeusz Przemysław Szafer był twórcą w 1964 r. i wieloletnim przewodniczącym Komisji Urbanistyki i Architektury PAN w Krakowie (1965–1980). Z Jego inicjatywy przy wsparciu prezesa PAN W. Szafera zostało utworzone w 1976 roku działające do dzisiaj naukowe czasopismo *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*.

Uważał za swój obowiązek nie tylko dbanie o rozwój naukowy pracowników Zespołu Architektury Współczesnej Instytutu Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, ale także organizowanie konferencji naukowych. Był pomysłodawcą i inicjatorem słynnych corocznych Konwersatoriów Architektury Współczesnej, które w listopadzie w latach 1980–1989 odbywały się w klasycystycznym dworze w Mogilanach, będącym od 1967 roku pod

zarządem Polskiej Akademii Nauk.² Obok dworu zachowany jest niewielki renesansowy ogród o układzie kwatrowo geometrycznym z osią widokową na Tatry, które choć odległe o około 80 km w pogodne dni można dostrzec. Ogród wyróżnia się charakterystycznymi strzyżonymi dwustuletnimi szpalerami grabowymi oraz stuletnimi żywopłotami z bukszpanu.

To dzięki Autorytetowi Profesora i Jego kontaktom było to wówczas najważniejsze w Polsce forum dyskusyjne o współczesnej architekturze. Skupiało niemal całą „śmietankę” polskich architektów interesujących się tą problematyką, zarówno profesorów, jak i asystentów, a także architektów pracujących w biurach projektów, również plastyków i socjologów. Bywali tam także goście zagraniczni: Andrzej Robowski, czy Stanisław Fiszer z Paryża. Nie były to typowe konferencje, a konwersatoria, gdzie prelegenci po wygłoszonych referatach ilustrowanych posterami musieli prowadzić dyskusje nad wybranymi przez Profesora zagadnieniami. Zasadą było przedstawianie swoich wypowiedzi w sposób swobodny bez czytania z kartek. Istotne to było zwłaszcza dla młodych naukowców, którzy mieli możliwość trenowania umiejętności prowadzenia wykładów. Ważna także była dyscyplina czasowa, nieubłagane dzwonek ustawiony na stole Przewodniczącego przerywał przedłużające się wypowiedzi. Spotkaniom mogiłańskim towarzyszyły wystawy rysunków i obrazów malujących architektów. W tamtych czasach były to pierwsze cykliczne spotkania architektów ze wszystkich polskich ośrodków naukowych. Uczestnicy tych spotkań do dzisiaj wspominają nie tylko dyskusje toczące się na bardzo wysokim poziomie, ale również kulturalne rozmowy pełne humoru i dowcipów, i wspaniałą atmosferę którym przewodził Organizator tych konferencji.

Profesor był wybitnym znawcą architektury najnowszej, a Jego publikacje na temat polskiej architektury po 2 Wojnie Światowej z lat 70 tych i 80 tych XX wieku do dzisiaj są cytowane na wielu konferencjach naukowych i stanowią podstawową literaturę krytyczną z tamtych lat, zwłaszcza obecnie, kiedy istotny staje się problem ochrony polskiej architektury realizowanej w tym okresie.³ Kochał

¹ Pierwszy numer znanego i cenionego powszechnie przez architektów czasopisma „Architektura” ukazał się w 1947 roku.

² Dwór, którego początki sięgają XVI w, a Mikołaj Rey właśnie tutaj napisał w 1558 roku „Żywot człowieka poczciwego” w ciągu stuleci zmieniał właścicieli: Jordanowie, Potoccy, Lubomirscy, Massalscy, a od 1802 roku Konopkowie. Dwór murowany powstał z końcem XVIII wieku, a w 1830 roku został gruntownie przebudowany stając się budowlą klasycystyczną.

³ Patrz np. Konferencja *Ochrona polskiej architektury i urbanistyki, powstałej po 2 wojnie światowej*, Warszawa 17–18

architekturę budowaną w tych trudnych czasach, niejako intuicyjnie potrafił doszukiwać się w niej pozytywnych i wartościowych cech. Troszczył się i niepokoił o jakość rzeczy budowanych w naszym kraju...” *Uprzemysłowienie budownictwa, pełna typizacja i podporządkowanie projektowania architektonicznej technologii wykonawstwa to kolejne etapy upadku rangi zawodu architekta naszego pokolenia. Czy jest szansa poprawy?...⁴* Aby poznać szczegóły projektów, które Profesor poddawał analizie kontaktował się z architektami o których pisał, a dzięki swojej niebanalnej osobowości zjednywał sobie wielu znajomych i przyjaciół na długie lata. Jak twierdził Pablo Picasso, wartość człowieka poznajemy po tym co po sobie pozostawił dla przyszłych pokoleń. A Profesor pozostawił przede wszystkim 4 albumowe pozycje, publikowane przez wydawnictwo Arkady omawiające polską architekturę powojenną. Są to : *Nowa architektura polska – Diariusz lat 1966–1970*, Warszawa 1972; *Nowa architektura polska – Diariusz lat 1971–1975*, Warszawa 1979, *Nowa architektura polska – Diariusz lat 1976–1980*, Warszawa 1981 oraz *Współczesna architektura polska. Antologia czterdziestolecia*, Warszawa 1988. Owa ostatnia pozycja przedstawia niejako autorskie podsumowanie czterdziestolecia polskiej architektury po 2 wojnie światowej poprzez omówienie sylwetek twórczych na podstawie ich dzieł 73 architektów, którzy byli Jego nauczycielami, kolegami i uczniami. Zasadą przedstawiania polskiej architektury, którą przyjął w tych publikacjach była prezentacja nie tylko zdjęć i rysunków obiektów zbudowanych, ale również pokazanie autorskich szkiców koncepcyjnych niezrealizowanych projektów, prac konkursowych, a nawet czasami studenckich projektów dyplomowych. To zdaniem Autora dopiero obrazuje prawdziwy stan rozwoju i przemian w polskiej architekturze i urbanistyce. Jako wspaniały dydaktyk Szafer dobrze zdawał sobie sprawę z różnic projektów koncepcyjnych i problemów polskiego wykonawstwa w tamtych latach. Pisał...” *Może najbardziej charakterystyczną cechą naszej narodowej architektury jest występująca w niej duża rozbieżność między programem i koncepcjami projektowymi a ostatecznymi realizacjami. Jeżeli do tych*

realizacji wreszcie doszło...⁵ Krytykując typizację i prefabrykację przemysłową zwracał uwagę na zakłócenie równowagi środowiska przyrodniczego, co znacznie utrudniało egzystencję mieszkańców, zwłaszcza dużych miast.⁶

Wychowany w domu biologów od dzieciństwa fascynował się krajobrazami przyrodniczymi naszego kraju, zwłaszcza Tatr i Podtatrza. Jedne z pierwszych swoich badań naukowych wiązały się z problemem drewnianej architektury szalasów góralskich. Tej tematyce poświęcił szereg publikacji (m.in. *W sprawie badań nad urbanistyką Spisza 1956*, *Tatrzańskie szalasy pasterskie 1956*, *Tatrzańskie bacówki pasterskie 1966*), a także swoją pracę doktorską. Po roku 1990 Profesor został Kierownikiem Regionalnej Pracowni Politechniki Krakowskiej „Stara Polana” w Zakopanem, mieszczącej się w zabytkowej willi, wybudowanej w 1905 roku w stylu „witkiewiczowskim” przy ul. Nowotarskiej, kontynuując rozpoczętą od 1978 przez prof. Stefana Żychonia działalność dydaktyczno-naukową. Wcześniej oprócz prac projektowych obejmującej tereny regionu podtatrzańskiego w pracowni odbywały się praktyki inwentaryzacyjne dla studentów Wydziałów Architektury Politechniki Krakowskiej i Śląskiej oraz ostatniej klasy Technikum Budownictwa Regionalnego w Zakopanem. W porozumieniu z Muzeum Tatrzańskim zinwentaryzowano ponad 60 obiektów ginącej uzdrowskiej architektury przedwitkiewiczowskiej w tzw. stylu tyrolsko – bawarskim oraz budowli projektowanych przez Stanisława Witkiewicza. Szafer uczynił z tej pracowni placówkę naukową o międzynarodowym charakterze. Sam na początku lat 90. odbył podróż do Australii i Stanów Zjednoczonych. Zorganizował w Zakopanem kilka Konwersatoriów Ziem Górskich, ściągając do Zakopanego nie tylko znanych architektów z całej Polski, ale także ze Słowacji, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. Organizował dalej praktyki i spotkania ze studentami z Wydziałów Architektury z Krakowa i Warszawy, ale także warsztaty projektowe dla architektów i studentów z USA (np. w maju 1992 z Center of Appalachian Studies Uniwersytetu w Boone – Północna Karolina, a w lipcu 1992 – dla 32 studentów z Uniwersytetu Tennessee z Knoxville).⁷ Odbywały się w Pracowni także posiedzenia władz miasta oraz dyskusje o

XI 2016, organizowana przez Zarząd Główny SKZ, IHA-iKZ Wydziału Architektury PK, NID ; patrz także A.Rozenau-Rybowicz, D.Szlenk-Dziubek, P.Białoskórski, *Atlas dóbr kultury współczesnej województwa małopolskiego*, wyd. Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego Departament Polityki Regionalnej, Kraków 2009.

⁴ T.P. Szafer, *Współczesna architektura polska. Antologia czterdziestolecia*, Arkady, Warszawa 1988 s.34.

⁵ ibidem s. 7.

⁶ Ibidem s. 35.

⁷ W. Konopacka, *Kronika działalności naukowej Pracowni Regionalnej „Stara Polana” w Zakopanem w latach 1991–1992*, [w:] T.P.Szafer (red), *Teka Architektury Współczesnej Ziem Górskich 1*, Oficyna Wydawnicza „SEZ.ON”, Kraków 1993 s. 11–12.

programach badawczych na temat nowej architektury na ziemiach górskich. W konferencjach brali także udział producenci nowych materiałów budowlanych. Profesor Szafer pisał...” *Formy regionalne stają się na powrót „modne”, a że to już całkiem inne czasy to ich wymagany poziom wyposażenia technicznego i nowe materiały rzutują na ich nowe kształty architektoniczne...*”⁸ Wynikiem działalności Pracowni Regionalnej tego okresu w Zakopanem są opublikowane pod redakcją T.Przemysława Szafera dwa tomy *Teki Architektury Współczesnej Ziemi Górskich* (1993,1996).⁹

Oprócz znanych niemal wszystkim architektom *Diariuszy polskiej architektury współczesnej* czyli przeglądu dokonań najciekawszych realizacji w Polsce z lat 1966–1980 należy wymienić wydaną w 1977 roku *Ekologię środowiska mieszkaniowego* (współautor Krystyna Styrna – Bartkiewicz). *Encyklopedia Krakowa*¹⁰ podaje, że Profesor jest autorem około 300 artykułów naukowych i popularno-naukowych. Niemal do końca swoich dni był sprawny intelektualnie i żywo zainteresowany sprawami polskiej architektury lat ostatnich. Będąc już od kilkunastu lat na emeryturze w 2007 roku razem z Krystyną Styrną-Bartkiewicz i Andrzejem Chołdzińskim napisał obszerne posłowie o polskiej architekturze do tłumaczonego z wydania włoskiego dużego albumu pt. *Dzieła Nowoczesnej Architektury* (autorstwa :M.Agroletto, F.Bocca, S.Cassara, A.Di Marco, G.Rosso, M. Tagliatori).

Miłujący Kraków architekt i urbanista, zajmujący się historią architektury i sztuki nie mógł odmówić objęcia funkcji dyrektora Kierownictwa Odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu (1983–1985). Z entuzjazmem oprócz porządkowania miejsc na wzgórzu wawelskim (Dziedzińczyk Batorego, Baszta Sandomierska) odwiedzał podlegające tej instytucji zamki w Wiśniczu, Pieskowej Skale, Suchej Beskidzkiej, Niedzicy, Czorsztynie, czy Krasiczynie.

Prof. Szafer przyjechał do Krakowa w 1963 roku ze wspaniałymi wykładami po kilku latach pracy na warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych oraz w Instytucie Urbanistyki i Architektury Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej i także w Zakładzie Historii Budowy Miast PAN w Warszawie. Wcześniej na początku lat 60 powrócił z przeszło dwuletniego pobytu na University of Pennsylvania w Stanach Zjednoczonych i University of Hull w

Wielkiej Brytanii. Przywiózł stamtąd mnóstwo kolorowych slajdów, które były dla nas wszystkich bardzo atrakcyjne, bowiem wyjazdy zagraniczne należały wówczas do rzadkości. W czasie pobytu w USA Profesor miał okazję spotkania z wybitnym amerykańskim architektem Frankiem Lloydem Wrightem w jego szkole architektury Taliesin West w Scottsdale w Arizonie. Prowadzona przez Prof. Szafera „Architektura Współczesna” była niezwykle atrakcyjnym przedmiotem. Studenci w ramach tego kursu mogli wybrać do swoich opracowań studialnych współczesnego architekta, który był dla nich ważny i nie tylko prezentowali jego twórczość, ale także wykonywali postery – plakaty ukazujące graficznie omawiane problemy. Konkursowe wystawy posterów przypominały artystyczne happeningi. Odbywały się w klubie Expo na Wydziale Architektury, w budynku Stowarzyszenia Architektów Polskich mieszczącego się wtedy przy ul. Floriańskiej, czy w Galeriach Krakowa. Korzystając z kontaktów prywatnych Profesora gościliśmy także wówczas na wykładach wielu zagranicznych architektów. Razem z Profesorem i dr arch. Krystyną Styrną-Bartkiewicz prowadziliśmy także zajęcia Wybrane Zagadnienia Kultury Współczesnej-dla studentów innych wydziałów Politechniki Krakowskiej (Transportu, Budownictwa Lądowego, Budownictwa Wodnego, Mechanicznego, Chemii), które odbywały się w krakowskich muzeach i galeriach. Wprowadzaliśmy wówczas przyszłych młodych inżynierów w życie kulturalne Krakowa.

Za swoją działalność został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, brązowym medalem „Za Zasługi dla obronności kraju”, Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Osobowość Profesora, Jego nieprzeciętne poczucie humoru i łatwość nawiązywania kontaktów z szanowanymi profesorami, studentami, a nawet dziećmi swoich pracowników i znajomymi zjednywała Mu wielu przyjaciół i entuzjastów. Nauczył nas dostrzegania w otaczającym świecie zdarzeń pozornie drobnych i prostych z których można było budować naukowe rozważania społeczne czy artystyczne. Tak było z człowiekiem, który na trawniku przy ul. Piastowskiej przy ciągu pieszym dawnej Młynówki tuż przed stanem wojennym zbudował szałas, komin i mały piec ulepiony z gliny. Przycinając gałęzie z okolicznych drzew i krzewów spędzał tam całe dni. Korzystał z prymitywnej formy lodówki zakopując żywność w zmarzniętej ziemi, aby potem ugotować z niej strawę na owym piecu. Okazało się, że to były właściciel tych terenów Jan Murzyn, który posiadał mieszkanie w jednym z okolicznych bloków przy ul.

⁸ T.P.Szafer, *Zamierzenia badawcze*, Teka Architektury Współczesnej ... ibidem. s.132,

⁹ Wydawnictwo zostało nagrodzone nagrodą Ministra Budownictwa i Infrastruktury w 1997 roku

¹⁰ *Encyklopedia Krakowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN 2000.s.943

Żelechowskiego. Za radą profesora przedstawiłam tą postać na konferencjach i opisałam w artykule naukowym w publikacji Komisji Urbanistyki i Architektury PAN.¹¹ Owa zdolność porządkowania i systematyzowania otaczającego nas świata jest wielkim darem. Można tu doszukiwać się kontynuacji znanej sentencji Johna Ruskina, uznawanego przed laty za guru artystów, który mówił, że „...*Największą rzeczą, jaką może uczynić człowiek na tym świecie, jest dostrzec coś i w prosty sposób opowiedzieć o tym co zobaczył*”.¹²

Prof. Szafer zajmował się teorią architektury, właściwie nie projektował. Konrad Kucza-Kuczyński we wspomnieniu o Przemku Szaferze¹³ przypomina Jego projekt wraz z Tadeuszem Baruckim z 1957 roku na nowe schronisko przy Morskim Oku w Zakopanem. Za geometryczną modernistyczną formę tego schroniska uzyskali wówczas I nagrodę. Wprawdzie nie doszło do realizacji, ale dla młodych wówczas architektów był to napewno duży sukces. Inną pracę konkursową z 1966 roku na Muzeum Walk Rewolucyjnych i Wyzwoleńczych w Warszawie przedstawił Szafer w wspomnianym wyżej albumie pt. *Współczesna architektura polska. Antologia czterdziestolecia*. Tym razem współautorami pracy byli Krystyna Styra i Ryszard Frankowicz, a muzeum zlokalizowane w miejscu zniszczonej w czasie wojny kolumnady królewskiego Pałacu Saskiego zaproponowano jako odważną futurystyczną formę w postaci połączonych przewiązkami różnej wysokości przeplecionych zielenią wielkoskalowych „grzybów”, sytuując poziom wystaw pod ziemią.¹⁴

Na początku lat 80 tych T. Przemysław Szafer dostał zlecenie od Jego Eminencji Kardynała Fr. Macharskiego na projekt nowego kościoła w Krakowie na trójkątnym placu Prezydenta Raczyńskiego. Zostałam wraz z mężem Jackiem Gyurkovichem zaproszona przez Profesora do współpracy, bowiem mieliśmy już wtedy zaawansowane realizacje kościołów w Jarosławiu i Krynicy naszego

autorstwa. Proponowaliśmy pozostawienie na fragmencie działki istniejącego placu targowego – w postaci kramów oraz zabudowę zespołu sakralnego o niedużych kubaturach, aby nie zaciemniała istniejących wokoło budynków. Niestety nasza koncepcja, choć zyskała bardzo pozytywną opinię Krakowskiej Komisji Kurialnej, decyzją ówczesnych władz politycznych nie została przekazana do realizacji. Drugie zlecenie otrzymał Profesor od Jego Eminencji w 1983 roku na budowę kościoła w Wadowicach. Byliśmy zaszczytni, że właśnie nas Profesor znowu wybrał do współpracy. Przez kilka lat realizacji mieliśmy okazję prowadzić wielogodzinne dyskusje o tym, jak winien wyglądać kościół w mieście urodzenia papieża Polaka, budowany jako votum wdzięczności Wadowiczian za uratowanie życia św. Jana Pawła II po zamachu w dniu 13 maja 1981 roku. Owe rozmowy dotyczyły filozofii architektury geometryczno-symbolicznego postmodernizmu, który po Międzynarodowym Kongresie UIA w Warszawie w 1981 roku dotarł z dużym opóźnieniem do naszego kraju. Zapewne także przemiany polityczno-społeczne początku lat 80. były przyczyną zmian wizerunku architektury w Polsce.

Całe założenie Sanktuarium Św. Piotra Apostoła w Wadowicach jest przykładem polskiego geometrycznego postmodernizmu. Kościół rozwiązano na rzucie krzyża łacińskiego z podziałem na trzy nawy, poprzecznym transeptem i założonym na łuku prezbiterium. W postmodernizmie powraca symbolizm w architekturze, który tutaj staraliśmy się wprowadzić w sposób czytelny. Stosując trzy kolory marmuru w posadzce kościoła przedstawiono rysunek rzutu placu przed bazyliką św. Piotra w Rzymie, a w miejscu zamachu na Ojca Świętego na płaskim rysunku placu wstawiono tablicę z brązu z datą 13 maja 1981. Dalej w geometrycznym uproszczeniu czerwony kolor marmuru biegnąc po białych stopniach i posadzce prezbiterium ukazuje uproszczony schematyczny rzut rzymskiej bazyliki, który dochodząc do zewnętrznej ściany załamuje się pionowo budując przestrzenny ołtarz, który osiąga 6 m wysokości. W miejscu konfesji św. Piotra znajdującej się pod kopułą w Rzymie na wadowickim rysunku rzutu umieszczono tabernakulum. Wnętrze nie jest dosłownym cytatem historycznym. Umieszczone na ścianach w różnej skali trójkąty, fragmenty łuków, obramienia otworów są poddane geometrycznemu porządkowi. A wielobarwne abstrakcyjne witraże znaczą i dopełniają współczesność czyli czas powstania obiektu. Żałujemy, że nie udało się zrealizować do końca całej naszej koncepcji. Brakuje kubaturowego muru zamykającego założenie urbanistyczne od strony wschodniej. Ale takie były

¹¹ E. Węclawowicz-Gyurkovich, *Przestrzeń subiektywna*, [w:] Materiały Pokonferencyjne IV Ogólnopolskiego Konwersatorium Polskiej Architektury Współczesnej pt. *Sfera osobista w przestrzeni społecznej*, Mogilany 3–4 listopad 1983, Kraków 1983, s. 29–33., zorganizowanego przez Komisję Urbanistyki i Architektury PAN oddz. Kraków, Politechnikę Krakowską

¹² Cyt.za: A.Flint, *Le Corbusier Architekt jutra*, Wydawnictwo wab, Warszawa 2017 s.17.

¹³ K. Kucza-Kuczyński, *T.Przemysław Szafer*, „ARCH” nr 3(41), maj–czerwiec 2017 s.83.

¹⁴ T.P.Szafer, *Współczesna architektura polska*, op.cit. s.11 (sprawdzić)

uwarunkowania ekonomiczno – gospodarcze. Nigdy nie zapomniemy wspaniałej atmosfery tamtych lat i zaangażowania mieszkańców całego miasta w tą budowę. Kiedy realizowano strop nad przyziemiem 500 osób społecznie przez całą noc woziło na taczkach beton. Kościoły były wówczas budowane systemem gospodarczym i często udział w ich realizacji traktowano jako protest przeciw władzy komunistycznej przez wiele lat zabraniającej budowy nowych świątyń. Dla naszego zespołu ukoronowaniem wielu lat pracy i wizyt na budowie była konsekracja kościoła przez św. Jana Pawła II w dniu 14 sierpnia 1991 roku oraz spotkania z Nim, a także Specjalne Wyróżnienie Nagrodą Roku Zarządu Głównego SARP w 1992 roku za projekt wnętrza wadowickiego Sanktuarium.¹⁵

Wielką pasją Profesora Szafera były jamniki szorstkowłose, które do Krakowa po raz pierwszy sprowadziła dr arch. Krystyna Styrna-Bartkowicz. Przez wiele lat Profesor był właścicielem trzech jamników: Karoliny, Patrycji i Baltazara, z którymi przychodził na uczelnię. Wielokrotnie jamniki siedziały pod stołem w czasie wykładów Profesora w sali nr 2 w budynku Wydziału przy ul. Warszawskiej. Wiem, że w domu u profesora było ponad 20 miotów, a wyróżnieniem dla pracowników Zespołu i przyjaciół było obdarowywanie młodymi szczeniętami. Wiązało to się z kolejnymi rytuałami. Należało uczestniczyć w corocznym marszu jamników, a ponieważ psy Profesora były wielokrotnymi medalistami trzeba było brać udział także w wystawach psów rasowych. Dodatkowo wiosną na imieniny Przemysława 13 kwietnia w Jego domu w Kościelisku – Szeligówce odbywały się zjazdy piesków, na których spotykało się niejednokrotnie kilkanaście jamników. Ów zakopiański dom Profesora zwany "Szaferówką" zaskakiwał nietuzinkową drewnianą architekturą. Projektowany przez Zbigniewa Gądkę był artystyczną wizją Gospodarza. W tym budynku obszerną część środkową zajmowały wielkie drewniane schody, prowadzące od „czarnej izby” w przyziemiu, gdzie na czołowym miejscu stało popiersie cesarza Franciszka Józefa wykonane z białego marmuru, przez przynajmniej dwie kondygnacje do dwóch sypialni i balkonu z pięknym widokiem na Tatry Zachodnie. Po drodze ze schodów można było

¹⁵ Zespół kościoła pw. św. Piotra Apostoła w Wadowicach wraz z obiektami towarzyszącymi i otoczeniem został uznany za dobro kultury współczesnej uchwałą Nr XV/124/2008 Rady Miejskiej w Wadowicach z dnia 14 marca 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego w Wadowicach (centrum i śródmieście) Dz. Urz. Woj. Małopolskiego z 2008 r. nr 269 poz. 1679.

wejść do kilku niewielkich pokoi dla gości. Wszystko mogło się kojarzyć z jakąś teatralną scenografią. Uroku całości dodawała piękna czarnowłosa żona Profesora Monika, serwująca wymyślne i wytworne potrawy. Ostatnie lata życia Profesor spędził w swoim mieszkaniu w Warszawie pod troskliwą opieką kilkadziesiąt lat młodszej małżonki.

Drogi Profesorze, dziękujemy Ci, że nauczyłeś nas być Człowiekiem nieobojętnym na krzywdę ludzką, że nauczyłeś nas żyć Sztuką i Kulturą, że tak wiele lat byłeś z nami, na zawsze pozostaniesz w pamięci kilku pokoleń architektów. Przepraszam Cię Przemku, że nie udało mi się spełnić do końca Twojej prośby sprzed chyba 20 lat, aby na krakowskim Cmentarzu Rakowickim konduktowi pogrzebowemu towarzyszyły jamniki szorstkowłose. Niestety nie uzyskałam zgody Dyrekcji cmentarza, coż przepisy sanitarne... Ale żegnali Cię w kaplicy i na cmentarzu Twoi ukochani zakopiańscy górale – wszyscy architekci – muzyką wykonaną pod kierownictwem Jaśka Karpiela – Bułeki, który był Twoim uczniem i wieloletnim pracownikiem Regionalnej Pracowni Politechniki w Zakopanem.

Il. 1. Prof. Szafer wraz z Żoną Moniką na balu architektów w Teatrze im Słowackiego w Krakowie w dn. 14 lutego 1995 r.

Ill. 1. Prof. T.P. Szafer with his wife, Monika, at a ball of architects in the Słowacki Theatre in Cracow on 14 February 1995.

Il. 2. Prof. Szafer wraz z Żoną Moniką na balu architektów w Teatrze im Słowackiego w Krakowie w dn. 14 lutego 1995 r., siedząc na schodach głównych w teatrze z arch. Krystyną Juchnowicz.

Ill. 2. Prof. T.P. Szafer with his wife, Monika, at a ball of architects in the Słowacki Theatre in Cracow on 14 February 1995, sitting on the main stairs in the theatre together with Krystyna Juchnowicz, Arch.

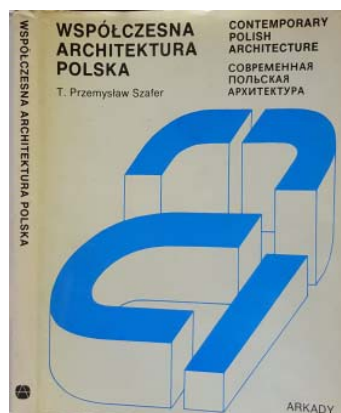
Il. 4. Na konferencji w 1996 r. z Ewą Węclawowicz-Gyurkovich.

Ill. 4. Prof.T.P. Szafer at a conference in Cracow in 1996 with Ewa Węclawowicz-Gyurkovich.

Il. 3. z Żoną Moniką na widowni Sali teatralnej.

Ill. 3. Prof. T.P. Szafer with his wife, Monika, in the auditorium of the Słowacki theatre during the ball of architects on 14 February 1995.

Il. 5. okładki książek T.P. Szafera oraz okładka Teki Ziem Górskich 1. red. T.P. Szafer.

Ill. 5. Covers of books by T. Przemysław Szafer and cover of *Teka Ziem Górskich 1*. Ed. T.P. Szafer.

PROF. TADEUSZ PRZEMYSŁAW SZAFAER, D.SC. PH.D. ENG. ARCH. – THEORETICIAN OF CONTEMPORARY ARCHITECTURE

On 27 February 2017 at the Rakowicki Cemetery we bade farewell to Professor T. Przemysław Szafer, aged 97, who for many years had been associated with the Faculty of Architecture, Cracow University of Technology. I was his student, his assistant, and later on Assistant Professor in the Department of Contemporary Architecture of the Institute of History of Architecture and Monument Preservation. Professor was the supervisor of my Ph.D. thesis, defended in 1990, entitled *Modernist Trend in the Contemporary Polish Architecture*.

Born in Cracow in January 1920, T. Przemysław Szafer belonged to the generation of ‘Columbuses’. He took part in the September campaign, he was a soldier of the Union of Armed Struggle – Home Army using aliases ‘Korab’ and ‘Boruta’. His studies fell in the period of the World War II: in the years 1943-44 he studied at the underground Warsaw University of Technology, and later on, in the years 1945-47, he studied the history of arts at the Jagiellonian University and simultaneously architecture at the newly established Faculty of Architecture, initially at the AGH University of Science and Technology, and then at the Cracow University of Technology.

Professor T. Przemysław Szafer was member of the Cracow Branch of the Society of Polish Architects since 1949 and of its Warsaw Branch since 1950, as well as of the Society of Polish Town Planners since 1951. He was member of the Polish Council of Architects; at the Congress of Polish Architecture held by the Society of Polish Architects in 2005 he was granted a honorary diploma of the Society for his merits for the Polish architecture. In the period 1965-1989 he was associated with the editorial office of the ‘Architektura’ monthly,¹ he held the function of the chairman of the Editorial Board, and then in the 1980s that of the editor-in-chief.

His sensitivity to nature and landscape (ever since he was a child he, his parents, and his siblings lived in the Botanic Garden in Cracow, where his father was the director in the period 1918-1960), must have been responsible for the fact that in 1979 he established the Polish Ecological Club and was its first president (1979-1982).

Tadeusz Przemysław was the son of Władysław Szafer, Rector of the Jagiellonian University, in the

period of German occupation also rector of the underground Jagiellonian University, founder and director of the Department of Nature Protection and the Institute of Botany of the Polish Academy of Sciences in Cracow, very respected scientist of great authority, regarded as one of the world’s pioneers of nature protection and the initiator of the establishment of National Parks in Poland (Białowieża, Świętokrzyski, Babia Góra, Pieniny, Tatra, Ojców National Parks), as well as of numerous nature reserves and monuments.

As a son of the first chairman of the branch of the Polish Academy of Sciences in Cracow and member of the Polish Academy of Learning, and of his mother – also a distinguished biologist and professor of the Jagiellonian University, he inscribes in the family tradition with his own life. Tadeusz Przemysław Szafer was the founder – in 1964 – and a long-term chairman of the Committee of Urban Planning and Architecture at the Polish Academy of Sciences in Cracow (1965-1980). Upon his initiative and with the support from the president of the Polish Academy of Sciences, W. Szafer, in 1976 a scientific journal of the Committee of the Urban Planning and Architecture of the Branch of the Polish Academy of Sciences in Cracow was established, entitled *Teka*.

He considered it his duty not only to care for the scientific development of specialists employed at the Department of the Contemporary Architecture of the Institute of History of Architecture and Monument Preservation at the Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, but also to organise scientific conferences. He was the originator and initiator of the famous annually held Seminars of Contemporary Architecture, which were held always in November in the years 1980-1989 in the classicist manor in Mogilany, which since 1967 had been administered by the Polish Academy of Sciences.² Next to the manor there is a small Renaissance garden preserved, displaying a geometrical parterre layout with the view corridor opening towards the Tatra

¹ The first issue of the well-known magazine ‘Architektura’, much appreciated by architects, was published in 1947.

² The mansion, the beginnings of which reach back to the 16th century, the very place where Mikołaj Rej wrote his famous ‘Żywot człowieka poczciwego’, changed its ownership over subsequent centuries. It belonged to: the Jordan family, the Potocki family, the Lubomirski family, the Massalski family, and the Konopka family since 1802. The brick mansion was erected in the late 18th century, and in 1830 it was thoroughly reconstructed, becoming a classicist building.

Mountains, which, although ca. 80 km away, can be seen on sunny days. The garden is characterised by 200-year-old sheared hornbeam lines and 100-year-old box hedges.

It was thanks to the authority of Professor Szafer and his contacts that the Mogilany Seminars constituted the then Poland's most important forum for discussions on the contemporary architecture. They attracted nearly the entire 'upper crust' of Polish architects interested in this subject, professors and assistants alike, as well as architects employed in design studios, visual artists, and sociologists. The seminars were also attended by visitors from abroad: Andrzej Robowski, Stanisław Fiszer from Paris, Krzysztof Skalski from France, Frank Lyons and Dirk Hansen from the United Kingdom, Jan Huštak from Bratislava. The events were not typical conferences, but seminars, during which speakers after their lectures illustrated with posters had to conduct discussions devoted to issues selected by Professor Szafer. The main principle was to deliver speeches in a natural way, with no reading from notes. It was particularly important for young scientists, who had a chance to master their lecturing skills. Time management was essential as well – a bell sitting on the Chairman's desk interrupted speeches that were too long. The encounters in Mogilany were accompanied by exhibitions of drawings and paintings by painting architects. At that time these were the first regular meetings of architects from all Polish scientific centres. Participants in the meetings recollect not only discussions held at a very high level, but also informal conversations behind the scene, full of humour and jokes, as well as wonderful atmosphere, always maintained by the Organiser of these conferences.

Professor Szafer was a distinguished expert on the most recent architecture, and his publications devoted to the Polish architecture after the World War II from the 1970s and 1980s are cited at numerous scientific conferences to date, and constitute the basic critical literature from that period, especially today, when the issue of protection of the Polish architecture erected in that period has become essential.³ He adored the architecture erected in these difficult

times, he was able to find positive and valuable features in it as if intuitively. He was concerned with the quality of structures built in our country: '*Industrialisation of construction, full classification and subordination of architectural design to the technology of workmanship – these are subsequent stages of the decline of the rank of the profession of an architect of our generation. Is there any chance for improvement?...*'⁴ In order to get to know details of designs he analysed, Professor Szafer would contact the architects he was writing about, and thanks to his unique personality he would win many colleagues and friends for long years. As Pablo Picasso said, we learn the value of a person examining what they left for the future generations. And Professor Szafer left most of all 4 albums, published by the Arkady publishing house, devoted to the Polish post-war architecture. These are: *Nowa architektura polska – Diariusz lat 1966- 1970*, Warsaw 1972; *Nowa architektura polska- Diariusz lat 1971- 1975*, Warsaw 1979; *Nowa architektura polska- Diariusz lat 1976 – 1980*, Warsaw 1981, and *Współczesna architektura polska*. Warsaw 1988. The latter constitutes a kind of his own summary of 40 years of Polish architecture after the World War II in the form of presentation of profiles of 73 architects on the basis of their works – people who had been his teachers, colleagues, and students. The principle of depicting the Polish architecture which he adopted in his publication was the presentation of not just photographs and drawings of built structure, but also publishing the conceptual sketches of never implemented designs, competition entries, and sometimes even students' diploma designs. According to the author, only that could illustrate the real condition of the development and transformation in the Polish architecture and urban planning. As an excellent teacher, Szafer was well aware of differences between conceptual designs and problems of the Polish workmanship at the time. He wrote, '*Probably the most characteristic feature of our national architecture is the considerable discrepancy between the programme and design concept on one hand and the eventually implemented projects on the other that is observable. If such projects have been implemented at all...*'⁵ Criticising classification and industrial prefabrication, he pointed to the disturbance in the balance of the natural environment, which made the existence of inhabitants especially of large cities much more difficult.⁶

³ See e.g.: Conference *Protection of Polish Architecture and Urban Planning from after the World War II*, Warsaw 17-18 November 2016, organised by the Main Executive Board of the Association of Monument Conservators, the Institute of History of Architecture and Monuments Preservation, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, the National Heritage Board; see also: A. Rozenau-Rybowicz, D.Szlenk-Dziubek, P.Białoskórski, *Atlas dóbr kultury współczesnej województwa małopolskiego*, published by the Marshal Office of Małopolskie Province, Department of Regional Policy, Cracow 2009.

⁴ T.P. Szafer, *Współczesna architektura polska*, Arkady, Warsaw 1988 p.34.

⁵ Ibidem p.7.

⁶ Ibidem p.35.

Brought up in a home of biologists, ever since his childhood he was fascinated by natural landscape of our country, particularly of the Tatra Mountains and the region of Podtatrze. One of the first scientific studies of Professor Szafer were connected with the problem of wooden architecture of highlanders: huts. He devoted a number of his publications to this subject matter (e.g. *W sprawie badań nad urbanistyką Spisza* 1956, *Tatrzańskie szalasy pasterskie* 1956, *Tatrzańskie bacówki pasterskie* 1966), as well as his Ph.D. thesis. After 1990, Professor Szafer was appointed the Head of the Regional Studio of the Cracow University of Technology 'Stara Polana' in Zakopane, located in a historic villa, erected in 1905 in the style of Witkiewicz, at 59 Nowotarska street, continuing the teaching and research activities commenced in 1978 by Professor Stefan Żychoń. Before that, besides designing works focusing on the region of Podtatrze, stock taking internships had been held for students of the Faculties of Architecture of the Cracow University of Technology and the Silesian University of Technology, as well as the last class of the Regional Construction Technical Secondary School in Zakopane. In agreement with the Tatra Museum, over 60 buildings of the declining spa architecture before the style of Witkiewicz, built in the so-called Tyrolean-Bavarian style, and buildings designed by Stanisław Witkiewicz were meticulously described. Szafer made a scientific centre of international renown out of this studio. In the early 1990s he travelled to Australia and the United States. He organised several Seminars of Mountain Lands in Zakopane, attracting not only well-known architects from all over Poland, but also from Slovakia, the United Kingdom, and the United States. The region of Podtatrze was not the only subject matter of these Seminars (the 5th Seminar of the Regional Studio of the Cracow University of Technology in 1993 was called *Design Workshops Krupówki in Zakopane*). Upon the initiative of Professor T.P. Szafer, in 1994 the Studio organised the 6th Seminar of Eco-Architecture of Mountain Lands, which was devoted to the subject of spatial development of the historic centre of Cieszyn. In September 1995 together with the Faculty of Urban Planning and Architecture of the Municipal Office in Częstochowa, the 7th Seminar of the Regional Studio of the Cracow University of Technology was organised, with workshops devoted to the policy of spatial development of the historic centre of Częstochowa – Rynek Wieluński.⁷

⁷ See: T.P. Szafer (ed), *Teka Architektury Współczesnej Ziemi Górskich 2*, Oficyna Wydawnicza „SEZ.ON”, Cracow 1996. pp. 99 – 126.

The regional studio kept organising internships and meetings with students from the Faculties of Architecture in Cracow and Warsaw, as well as design workshops for architects and students from the USA (e.g. in May 1992 from the Center of Appalachian Studies of the University of Boone – North Carolina, and in July 1992 – for 32 students from the University of Tennessee in Knoxville).⁸ The studio was also the venue of assemblies of municipal authorities and discussions about research programmes devoted to new architecture in the mountains. The conferences were also attended by producers of construction products. Professor Szafer wrote, '*regional forms become fashionable anew, and as we have completely different times, the required level of their technical fittings and new materials influence their new architectural forms...*'⁹ The activities of the Regional Studio in Zakopane at the time resulted in two volumes of *Teka Architektury Współczesnej Ziemi Górskich* (1993, 1996),¹⁰ edited by T. Przemysław Szafer.

Besides *Diariusze polskiej architektury współczesnej*, known to nearly all architects, reviews of the most interesting projects implemented in Poland in the period 1966-1980, one should mention the publication released in 1977 entitled *Ekologia środowiska mieszkaniowego* (co-authorship with Krystyna Styrna-Bartkiewicz). According to *Encyklopedia Krakowa*,¹¹ Professor Szafer is the author of ca. 300 scientific and popular science papers. Until the last days of his life, he was mentally active and very interested in the affairs of the Polish architecture of recent years. Having been retired for several years, in 2007 together with Krystyna Styrna-Bartkiewicz and Andrzej Choldżyński he wrote an extensive afterword about the Polish architecture to a large album translated from Italian entitled *Dzieła Nowoczesnej Architektury* (authors: M. Agroletto, F. Bocca, S. Cassara, A. Di Marco, G. Rosso, M. Tagliatori).

Architect and urban planner in love with Cracow, engaged in the history of architecture and arts, Prof. Szafer could not refuse to accept the function

⁸ W. Konopacka, *Kronika działalności naukowej Pracowni Regionalnej „Stara Polana” w Zakopanem w latach 1991-1992*, [in:] T.P. Szafer (ed.), *Teka Architektury Współczesnej Ziemi Górskich 1*, Oficyna Wydawnicza „SEZ.ON”, Cracow 1993 pp.11–12.

⁹ T.P.Szafer, *Zamierzenia badawcze, Teka Architektury Współczesnej Ziemi Górskich 1 ...* ibidem. p. 132,

¹⁰ The publication (volume 1) was granted the Award of the Minister of Spatial Economy and Construction '*for the best publication devoted to architecture in 1994*', see: T.P. Szafer (ed.) *Teka Architektury Współczesnej Ziemi Górskich 2* op.cit. pp. 155–159.

¹¹ *Encyklopedia Krakowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN 2000.p.943

of the director of the 'Wawel' Royal Castle Renovation Management (1983–1985). Besides putting in order specific places on the Wawel hill (Batory's Courtyard, Sandomierz Tower), he enthusiastically visited castles that were subordinate to this institution: in Wiśnicz, Pieskowa Skała, Sucha Beskidzka, Niedzica, Czorsztyn, or Krasiczyn.

Professor Szafer arrived in Cracow in 1963 with wonderful lectures after several years of work at the Fine Arts Academy in Warsaw and the Institute of Urban Planning and Architecture of the Faculty of Architecture, Warsaw University of Technology, as well as in the Department of the History of Construction of Cities of the Polish Academy of Science in Warsaw. Before that, in the early 1960, he had returned from his 2 years' stay at the University of Pennsylvania in the United States, and the University of Hull in the United Kingdom. He had brought with him many colourful slides, which for us were extremely attractive, considering the fact that trips abroad were quite rare at the time. During his stay in the United States Professor Szafer had had a chance to meet a distinguished American architect, Frank Lloyd Wright in his school of architecture 'Taliesin West' in Scottsdale, Arizona. The subject 'Contemporary Architecture' taught by Professor Szafer was extremely interesting. Within the scheme of the course students had an opportunity to choose a contemporary architect who was important to them and to focus their research on their work. Then they presented the architect's work, as well as prepared posters illustrating the discussed issues graphically. Exhibitions of poster competitions resembled artistic happenings. They were held in the Expo Club at the Faculty of Architecture, in the building of the Society of Polish Architects located then at Floriańska street, or in Cracow-based Galleries. Taking advantage of Professor's private contacts, we took part in lectures of many architects from abroad. In his recollection about Prof. T.P. Szafer, Zbigniew Zuziak writes: *'Tadeusz Przemysław Szafer opened the world in front of our faculty. At least that is how we perceived his international activities as students and assistants in the 1960s and 1970s.'*¹² Upon the initiative of Prof. Szafer, in the period 1989–2000 I conducted a scientific and teaching exchange between our Faculty and the South West School of Architecture of the University of Plymouth. It was one of the first regular annual 2–3 weeks' exchanges

¹² Prof. Z. Zuziak, current chairman of the Committee of Urban Planning and Architecture of the Polish Academy of Sciences, Branch in Cracow, *Wspomnienie o profesorze Tadeuszu Przemysławie Szaferze*, 'Nasza Politechnika', June 2017.

of students from our Faculty, where Polish and English students were working on shared topics in the subject 'Monuments Preservation'.¹³ Together with Prof. Szafer and Krystyna Styrna-Bartkiewicz, Ph.D. Arch., we also conducted classes in the subject of 'Selected Elements of the Contemporary Culture' – for students from other faculties of the Cracow University of Technology (Faculties of Transport, Civil Engineering, Water Engineering, Mechanics, Chemistry), which were held in Cracow-based museums and galleries. We were introducing future young engineers to the cultural life of Cracow.

For his activities, T. Przemysław Szafer was decorated with the Knight's Cross of the Order of Polonia Restituta, the Gold Cross of Merit, the Bronze Medal of Merit for National Defence, the Medal of the Commission of National Education.

Prof. Szafer's personality, his unique sense of humour, and the ability to interact with distinguished professors, students, and even children of his colleagues and acquaintances, won him many friends and enthusiasts. He taught us to perceive seemingly minor and unimportant events in the world, which could constitute the starting point of scientific, social, or artistic deliberations. This is what happened with a man who on the lawn at Piastowska street at the pedestrian passage of the former Młynówka right before the martial law built a hut, a chimney, and a little stove made of clay. Trimming branches from the nearby trees and shrubs, he would spend all days there. He used a primitive form of a fridge, burying food in the frozen ground, so as to later use it for cooking his meals on the stove. It turned out that it was the owner of this land, Jan Murzyn, who owned an apartment in one of the nearby blocks of flats at Żelechowskiego street. Advised by Prof. Szafer, I presented this character at conferences and I described him in a scientific paper included in a publication of the Committee of Urban Planning and Architecture of the Polish Academy of Sciences.¹⁴ This

¹³ English supervisors of these exchanges over these years were architect Frank Lyons and historian Dirk Hansen from Berlin.

¹⁴ E. Węclawowicz-Gyurkovich, *Wartości inspiracji twórczych nowych prądów architektury współczesnej. Tradycja i jej rola w kreowaniu przestrzeni, TeKa*, Committee of Urban Planning and Architecture, Polish Academy of Sciences, Branch in Cracow, V. XVIII 1984, pp. 171–178.; also: E. Węclawowicz-Gyurkovich, *Przestrzeń subiektywna*, [in:] Post-conference materials of the 4th All-Poland's Seminar of the Polish Contemporary Architecture entitled *Personal Sphere in Social Space*, Mogilany 3-4 November 1983, Cracow 1983, pp. 29-33, organised by the Committee of Urban Planning and Architecture, Polish Academy of Sciences, Branch in Cracow, and the Institute of History of Architecture and Monuments Preservation, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology.

ability to classify and systematise the surrounding world is a great gift. One could notice here a continuation of a well-known motto of John Ruskin, a person who years ago was recognised by many artists as their guru, who would say that ‘...*The greatest thing a human soul ever does in this world is to see something, and tell what it saw in a plain way.*’¹⁵

Prof. Szafer was engaged in the theory of architecture, he actually did not design. Konrad Kucza-Kuczyński in his memory of Przemek Szafer¹⁶ recalls his design prepared together with Tadeusz Barucki in 1957 of a new hostel near Morskie Oko lake in Zakopane. They won the 1st prize then for this geometrical, modernist form. The design was never implemented; nevertheless, for the young architects it must have been a huge success. Another competition entry from 1966 concerning the Museum of Revolutionary and Liberation Fights in Warsaw Szafer presented in the aforementioned album *Współczesna architektura polska*. This time co-authors of the study were Krystyna Styrna and Ryszard Frankowicz, and the museum located in the place of the colonnade of the Royal Saski Palace destroyed during the war, was proposed as a bold futuristic form of large-scale ‘mushrooms’ of different heights, interlinked with passages and intertwined with greenery, with the level of exhibitions located underground.¹⁷

In the early 1980s T. Przemysław Szafer received a commission from His Eminence Cardinal Franciszek Macharski for a design of a new church in Cracow on a triangular square commemorating President Raczyński. My husband, Jacek Gyurkovich, and I were invited by Prof. Szafer to cooperate with him because at that time we had already had well advanced projects of churches in Jarosław and Krynica designed by us. We proposed that the existing market square should remain, in the form of stalls, and that a sacral complex of rather small sizes should be erected so as not to cast excessive shade on the buildings located nearby. Unfortunately, despite a very favourable opinion of the Cracow Curia Committee, the project was not implemented due to a decision of the then political authorities. Professor received a second commission from His Eminence in 1983, for the construction of a church in Wadowice. We were honoured that once again Professor chose us to cooperate with him. Over several years of the project implementation, we had a chance to

conduct hours’ long discussions about how a church in the town of birth of the Polish pope, built as a token of gratitude of Wadowice inhabitants for saving St. John Paul II’s life after the attack of 13 May 1981, should look like. These talks were devoted to the philosophy of architecture of the geometrical and symbolic postmodernism, which after the International Congress of UIA in Warsaw in 1981 reached Poland, although much delayed. Most probably socio-political changes of the early 1980s caused the change in the appearance of architecture in Poland, too.

The entire project of St. Peter the Apostle’s Shrine in Wadowice is an example of the Polish geometrical and symbolic postmodernism. The church is designed on the floor plan of a Latin cross with the division into three aisles, with a transverse transept, and a chancel on an arch. Postmodernism in architecture sees the return of symbolism, which we tried to introduce here in a legible manner. Years ago Stefan Müller wrote, ‘...*a church – a building of a temple must bestow a meaning to the surrounding space and its very form. Symbol, allegory, and metaphor have been eliminated from our reality. What has remained is a sign, the meaning of which is simple and explicit. Deeper, hidden messages do not always get found. The simplest messages are manifested. The break of the historical continuity forces us to reconstruct remembered symbols, resymbolisation of the church is necessary so that a building could gain symbolic and metaphoric meanings. These meanings are the domain of the sacrum...*’¹⁸ Therefore, using three colours of marble, the outline of the layout of the square in front of St. Peter’s Basilic in Rome is presented on the floor of the church in Wadowice, and in the place where the Holy Father was attacked, on the flat drawing there is a bronze plaque with the date 13 My 1981. Further on, in geometrical simplification, the red colour of the marble visible on the white stairs and the floor of the chancel, depicts a simplified layout of the basilica in Rome, which when reaching the external wall deflects horizontally, building a 3D altar, which reaches the height of six metres. In the place of St. Peter’s Baldachin located underneath the dome in Rome, in Wadowice, on the outline of the layout between four geometricised bases of the pillars, there is a round gilded tabernacle. The interior of church is not a literal historical quotation. Triangles, parts of arches, frames

¹⁵ Cited after: A. Flint, *Le Corbusier Architekt jutra*, Wydawnictwo wab, Warsaw 2017 p.17.

¹⁶ K. Kucza-Kuczyński, *T. Przemysław Szafer*, „ARCH” No. 3(41), May-June 2017 p.83.

¹⁷ T.P. Szafer, *Współczesna architektura polska*, op.cit. p.12.

¹⁸ S. Müller, *Symbol i alegoria na przykładzie aktualnej architektury kościołów katolickich w Polsce*, [in:] Post-conference materials from the seminar of the Society of Polish Architects devoted to the architecture of sacral architecture, Kazimierz Dolny, 20-21 October 1982, Warsaw 1983 p. 61.

of openings, rendered in different scales, sometimes multiplied, are subjected to a geometrical order.¹⁹ And colourful abstract stained glass windows mark and complete the contemporary times, that is the times when the building came into being. We regret that we didn't manage to implement our concept entirely. What is missing is a wall closing the urban project from the Eastern side. But such were the economic conditions. We shall never forget the wonderful atmosphere of those times and the engagement of inhabitants of the entire city in this project. When the ceiling above the ground floor was ready, 500 people volunteered to carry concrete in wheelbarrows. At the time, churches were often built in the economic system and participation in the construction works was often regarded as a protest against the communist authorities, which for many years forbade to erect new temples. For our entire team, the crowning for many years' work and visits to the construction site was the consecration of the church by St. John Paul II on 14 August 1991 and our meetings with the Pope, as well as the Special Distinction with an Award of the Main Executive Board of the Society of Polish Architects in 1992 for the interior design of the Shrine in Wadowice.²⁰

A great passion of Professor Szafer were wire haired dachshunds, which had been brought to Cracow for the first time by Krystyna Styra-Bartkiewicz, Ph.D. Arch. For years Professor was the owner of three dachshunds: Karolina, Patrycja, and Baltazar, which he would bring with him to the university. Many times the dogs were sitting under the table during lectures delivered by Professor Szafer in the room No. 2 in the building of the Faculty at Warszawska street. I know that there were over 20 litters of puppies in Professor's house, and it was a true honour when the team members and friends were given puppies. It was in turn connected with subsequent rituals. It was necessary to take part in the annual march of dachshunds, and since Professor's dogs

were multiple medallists, it was also necessary to take part in exhibitions of pedigree dogs. Additionally, in spring, on the name day of Przemysław, on 13 April, reunions of the dogs were organised in his house in Kościelisko-Szeligówka, attended often by more than ten dachshunds. This house of Professor in Zakopane, dubbed 'Szaferówka', surprised with its unique wooden architecture. Designed by Zbigniew Gądek, it was an artistic vision of its Host. Within the building, the middle space was occupied by huge wooden stairs, leading to a 'black room' in the basement, where in the front there sat a bust of Emperor Franz Joseph made of white marble, through at least two floors to two bedrooms and a balcony with a beautiful view of the Western Tatras. From the stairs one could reach several small rooms for guests. Everything could bring associations with some kind of scene in a theatre. The entire house was warmed by Monika, Professor's beautiful black-haired wife, serving sophisticated and elegant meals. Professor spent the last years of his life in his apartment in Warsaw, under the loving care of his wife, decades younger than him.

Dear Professor, thank you for teaching us how to be a human being not indifferent to human suffering, for teaching us how to live on Arts and Culture, for being with us so long, you will be forever cherished in the memory of several generations of architects. I am really sorry, Przemek, that I didn't succeed to fully satisfy your wish from probably 20 years ago that wire haired dachshunds should accompany the funeral procession. Regrettably, I did not obtain the consent of the management of the cemetery... sanitary regulations... But your beloved highlanders from Zakopane bade you farewell in the chapel – all of them architects – with their music played under the supervision of Jasiek Karpień-Bułęcka, who was your student and a long-terms employee of the Regional Studio of the Cracow University of Technology in Zakopane.

LITERATURA

1. Agroletto M., Bocca F., Cassara S., Di Marco A., Rosso G., Tagliatori M., *Dziela Nowoczesnej Architektury*, Wydawnictwo Annapurna, Warsaw 2007.
2. *Encyklopedia Krakowa*, Wydawnictwo PWN, Warsaw 2000.
3. Flint A., *Le Corbusier Architekt jutra*, Wydawnictwo wab, Warsaw 2017.
4. Gyurkovich J., Węclawowicz-Gyurkovich E., *Nowe kościoły – w poszukiwaniu sacrum*, [in:] Rawicki Z., Szpak J.(ed.), International Conference *Sacral Architecture in Visegrad Group States*, Polish Union of Civil Engineers and Technicians, Cracow 2003.

¹⁹ J.Gyurkovich, E.Węclawowicz- Gyurkovich, [in:] Rawicki Z., Szpak J. (ed.), *Nowe kościoły – w poszukiwaniu sacrum*, [in:] International Conference *Sacral Architecture in Visegrad Group States*, Polish Union of Civil Engineers and Technicians, Cracow 2003 pp.47 – 50; also: E. Węclawowicz – Gyurkovich, *Postmodernizm w polskiej architekturze*, Publishing House of the Cracow University of Technology, Cracow 1998 p.38.

²⁰ The complex of St. Peter the Apostle's church in Wadowice along with its accompanying structures and surrounding area was recognised as a contemporary culture asset under the resolution No. XV/124/2008 of the Municipal Council in Wadowice dated 14 March 2008 on the local spatial development plan of the area located in Wadowice (centre and downtown) Official Journal of Małopolskie Province from 2008 No. 269 item 1679.

5. Kucza-Kuczyński K., *T. Przemysław Szafer*, 'ARCH' No. 3 (41) May-June 2017.
6. Müller S., *Symbol i alegoria na przykładzie aktualnej architektury kościołów katolickich w Polsce*, [in:] Post-conference materials of the seminar of the Society of Polish Architects devoted to the sacral architecture, Kaziemierz Dolny 20–21 October 1982, Warsaw 1983.
7. Rozenau-Rybowicz A. Szlenk-Dziubek D., Białokórski P., *Atlas dóbr kultury współczesnej województwa małopolskiego*, published by the Marshal Office of Małopolskie Province, Department of Regional Policy, Cracow 2009.
8. Szafer T.P. *Nowa architektura polska. Diariusz lat 1966–1970*, Arkady, Warsaw 1972.
9. Szafer T.P. *Nowa architektura polska. Diariusz lat 1971–1975*, Arkady, Warsaw 1979.
10. Szafer T.P. *Nowa architektura polska. Diariusz lat 1976–1980*, Arkady, Warsaw 1981.
11. Szafer T.P., *Współczesna architektura polska*, Arkady, Warsaw 1988.
12. Szafer T.P., *Teka architektury współczesnej ziem górskich 1*, Oficyna Wydawnicza „SEZ.ON”, Cracow 1993.
13. Szafer T.P., *Teka architektury współczesnej ziem górskich 2*, Oficyna Wydawnicza „SEZ.ON”, Cracow 1996.
14. Węclawowicz-Gyurkovich E., *Przestrzeń subiektywna* [in:] Conference materials of the 4th All-Poland's Seminar of the Polish Contemporary Architecture entitled *Personal Sphere in Social Space*, Mogilany, 3–4 November 1983, Cracow 1983.
15. Węclawowicz-Gyurkovich E., *Wartości inspiracji twórczych nowych prądów architektury współczesnej. Tradycja i jej rola w kreowaniu przestrzeni. Teza*, Committee of Urban Planning and Architecture of the Polish Academy of Science, Branch in Cracow, Vol. 13 1984 pp.171–178.
16. Węclawowicz-Gyurkovich E., *Postmodernizm w polskiej architekturze*, Publishing House of the Cracow University of Technology, Cracow 1998.
17. Zuziak Z. *Wspomnienie o Profesorze Tadeuszu Przemysławie Szaferze*, „Nasza Politechnika”, June 2017.